

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 804

KUR'ÂN'IN SÛFÎ YORUMU
Dr. Nurullah DENİZER

Editör:
Prof. Dr. Fatma Asiye ŞENAT

ISBN: 978-605-7580-96-2

1. Baskı, Aralık 2019, Ankara, 1.000 adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 14.03.2019 tarih ve 127 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 15402

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASİMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

KUR'ÂN'IN
SÛFÎ YORUMU
Bursevî Örneği

Dr. NURULLAH DENİZER

NURULLAH DENİZER

■

1982 yılında İzmir'in Karşıyaka ilçesinde doğdu. İlkokuldan sonra hafızlık eğitimini tamamladı. 2003 yılında Karşıyaka İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdi. 2007 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden birincilikle mezun oldu. Aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2009'da "*İbn Cüzeyy'in et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl Adlı Eserinde Kur'ân İlimlerine Yaklaşımı*" başlıklı tezi ile yüksek lisans, 2014'te de "*İşâri Tefsirde Zâhir-Bâtın İlişkisi: İsmail Hakkı Bursevî Örneği*" başlıklı teziyle doktora öğrenimini tamamladı. 2006-2013 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda imam-hatip olarak görev yaptı. 2013'te Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak, 2015 yılında da aynı fakülteye Yrd. Doç. Dr. olarak atandı. Atandığı fakültede halen öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	v
Ön Söz	ix

GİRİŞ

1. ZÂHİR-BÂTİN KAVRAMLARI VE KUR'ÂN'DAKİ KULLANIMLARI	4
1.1. ZÂHİR KAVRAMI	4
1.1.1. Lügatte Zâhir Kelimesi	4
1.1.2. Kur'ân'da Zâhir Kelimesinin Kullanımı.....	6
1.2. BÂTİN KAVRAMI	7
1.2.1. Lügatte Bâtın Kelimesi	7
1.2.2. Kur'ân'da Bâtın Kelimesinin Kullanımı	7
1.3. TEFSİR İLMİNDE ZÂHİR VE BÂTİN KAVRAMLARI.....	9

Birinci Bölüm

İŞÂRÎ TEFSİR EKOLÜ VE İŞÂRÎ TEFSİR EKOLÜNDE ZÂHİR-BÂTİN İLİŞKİSİ

1.1. TASAVVUFTA ZÂHİR VE BÂTİN KAVRAMLARI.....	21
1.2. İŞÂRÎ TEFSİR EKOLÜNDE ZÂHİR-BÂTİN ANLAYIŞI.....	27
1.3. İŞÂRÎ TEFSİR EKOLÜNDE ZÂHİR-BÂTİN AYRIMININ TEMELLERİ	30
1.3.1. Zâhir-Bâtın Ayrımının Kur'ân'daki Temelleri	35
1.3.2. Zâhir-Bâtın Ayrımının Sünnetteki Temelleri.....	38

1.4. İŞÂRÎ TEFSİRİN BİLGİ KAYNAKLARI.....	54
1.4.1. Bâtın-Ledün İlmi.....	54
1.4.2. Mârifet-Keşf-İlham	70
1.5. SÛFİLERİN KUR'ÂN'I TEFSİR METODU.....	82
1.6. SÛFİLERİN ZÂHİRÎ TEFSİRE BAKIŞI.....	97
1.7. BÂTİNÎ MÂNAYA İHTİYAÇ DUYULMA SEBEPLERİ.....	100
1.8. BÂTİNÎ MÂNANIN GEÇERLİLİĞİ VE BAĞLAYICILIĞI.....	102
1.9. İŞÂRÎ TEFSİRDE ZÂHİR-BÂTİN İLİŞKİSİ.....	106
1.9.1. Zâhirî Mâna-Bâtınî Mâna İlişkisi.....	106
1.9.2. Zâhirî Mânadın Bâtınî Mânaya Geçiş Süreci	116

İkinci Bölüm

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ, RÛHU'L-BEYÂN ADLI TEFSİRİ VE RÛHU'L-BEYÂN'DA ZÂHİR-BÂTİN İLİŞKİSİ

2.1. İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	127
2.2. RÛHU'L-BEYÂN TEFSİRİ.....	129
2.2.1. Rûhu'l-Beyân'ın Kaynakları	132
2.2.1.1. Tefsir ve Kur'ân İlimleri Kaynakları.....	132
2.2.1.2. Tasavvuf ve Ahlâk Kaynakları	135
2.2.1.3. Hadis Kaynakları.....	136
2.2.1.4. Fıkıh Kaynakları.....	137
2.2.1.5. Kelâm Kaynakları	137
2.2.1.6. Dil ve Edebiyat Kaynakları.....	138
2.2.2. Rûhu'l-Beyân'da Bilgi Edinme Kaynakları.....	138
2.2.2.1. Akıl.....	140
2.2.2.2. Nakil.....	144
2.2.2.3. Beş Duyu-Havâss-ı Hamse	146
2.2.2.4. Keşf-İlham.....	148
2.2.2.5. Değerlendirme.....	154
2.3. RÛHU'L-BEYÂN'DA ZÂHİR-BÂTİN İLİŞKİSİ.....	155
2.3.1. Yöntem Açısından Zâhir-Bâtın İlişkisi.....	155
2.3.1.1. İşârî Yorumları Âyetlerle Delillendirmesi ve Desteklemesi	155

2.3.1.2. İŖârî Yorumları Hadislerle Delillendirmesi ve Desteklemesi	157
2.3.1.3. Hadislere İŖârî Mânalar Vermesi	158
2.3.1.4. Ŗiirlerden İŖârî Mânalar Çıkarması	159
2.3.1.5. İsrâiliyatı Referans Alarak İŖârî Mânalar Çıkarması	162
2.3.1.6. Âyetlere Birden Fazla İŖaret Vermesi	164
2.3.1.7. Etimolojik ve Morfolojik Benzerlikten İŖârî Mânalar Çıkarması	165
2.3.1.8. Kelimelerin Tertibinden İŖârî Mânalar Çıkarması	166
2.3.1.9. Sayısal Benzerlikten İŖârî Mânalar Çıkarması	167
2.3.1.10. Âyetleri Farklı Muhatap Kitlelerine Göre Değerlendirerek İŖârî Mânalar Çıkarması	168
2.3.1.11. Kavram-Ŗahıs İlişkisi Kurarak İŖârî Mânalar Çıkarması	169
2.3.1.12. Âyetleri Tarihsel ve Metinsel Bağlamdan Kopartıp Gramatik Yapılarını DeğiŖtirerek Yorumlaması	170
2.3.1.13. İ'tibar/Analoji Yoluyla İŖârî Mânalar Çıkarması	172
2.3.1.14. Zâhire Uygun İŖârî Yorumlar Yapması	174
2.3.2. Muhteva Açısından Zâhir-Bâtın İlişkisi	176
2.3.2.1. Ahkâm Âyetlerinde Zâhir-Bâtın İlişkisi	176
2.3.2.1.1. İbadet	176
2.3.2.1.1.1. Namaz	176
2.3.2.1.1.2. Zekât	184
2.3.2.1.1.3. Oruç	185
2.3.2.1.1.4. Hac	188
2.3.2.1.2. Ukûbât	190
2.3.2.1.3. Muamelât	191
2.3.2.1.3.1. Cihad	191
2.3.2.1.3.2. Nikâh-Talâk	196
2.3.2.1.3.3. Miras	198
2.3.2.1.3.4. Helâl-Haram	201
2.3.2.1.3.5. Yemin ve Kefâreti	204
2.3.2.2. Kevnî Âyetlerde Zâhir-Bâtın İlişkisi	206
2.3.2.3. Kıssa ve Mesellerde Zâhir-Bâtın İlişkisi	209
2.3.2.4. Kelâm ve Akâide İliŖkin Meselelerde Zâhir-Bâtın İlişkisi	217
2.3.2.4.1. İman-Küfür	217
2.3.2.4.2. Sıfatlar	220

2.3.2.4.3. Tevhid.....	221
2.3.2.4.4. Büyük Günah İşleyeninin Durumu	225
2.3.2.4.5. Melek-Cin-Şeytan	226
2.3.2.4.6. Âhîret.....	227
2.3.2.4.7. Cennet-Cehennem	229
2.3.2.5. Tasavvufî Kavram ve Öğretiler	234
2.3.2.5.1. Varlık-Vücûd	234
2.3.2.5.2. Nefis	237
2.3.2.5.3. Ruh	241
2.3.2.5.4. Kalb	245
2.3.2.5.5. Takvâ	248
2.3.2.5.6. Tevbe	251
2.3.2.5.7. Fenâ Fillah ve Bekâ Billah.....	254
2.3.2.5.8. Âlem-İnsan İlişkisi	255
2.3.2.5.9. Zikir	257
2.3.2.5.10. Hamd-Şükür	260
2.3.2.5.11. Tevekkül	262
2.3.2.6. Harfler, Kelimeler ve Dil ile İlgili Bâtınî Görüşler	264
2.3.2.7. Kur'ân ve İnsan.....	270
2.3.2.8. Değerlendirme.....	272
SONUÇ	273
KAYNAKÇA	279

ÖN SÖZ

■

Dini anlamlandırma zemini, temel olarak naslardan oluşmaktadır. Bu nedenle dinin anlaşılması için öncelikle nasların anlaşılması gerekmektedir. Zâhir ve bâtın bakış açıları ise bu nasların anlaşılması konusunda iki önemli anlayışı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte nasları anlama hususunda ortaya konulan bu iki bakış açısı, net bir çizgiyle birbirinden ayıramamakta, her bir bakış açısı, diğerine ait birtakım öge ve veriler içerebilmektedir. Kur'ân'ın anlaşılması hususunda kendine has bir sistem oluşturan işârî tefsir ekolü, bu sistem çerçevesinde muazzam bir literatür meydana getirmiş ve İslâm dünyasında belli ölçüde kabul görmüştür. Böyle bir ekolün yorum metodunun merkezinde yer alan zâhir ve bâtın kavramlarının ilişkisi bu açıdan önemlidir. Bu çalışma, Kur'ân âyetlerini zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki mâna boyutunda ele alan işârî tefsir ekolünün temel kavramları olan zâhir ve bâtın kavramları arasındaki ilişkiyi, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* adlı tefsiri örneği üzerinden ortaya koymak üzere hazırlanmıştır.

Çalışma giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde zâhir ve bâtın kavramlarının sözlükte, Kur'ân'da ve tefsir ilmindeki kullanımları değerlendirilmiş, tarihi süreç içerisinde kavramlaşan bu kelimelere yüklenen zâhirî ve bâtınî mânalar üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, tasavvufta zâhir ve bâtın kavramları, işârî tefsir ekolünün bilgi kaynakları, bâtınî mânaya ihtiyaç duyulma sebepleri, işârî tefsir ekolünde zâhir-bâtın ayrımının temelleri, bâtınî mânanın

geçerliliği ve bağlayıcılığı ve işârî mânaya ulaşma süreçleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* adlı tefsirinde zâhir-bâtın ilişkisi yöntem ve muhteva açısından örneklerle ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinin her aşamasında, karşılaştığım problemlerle yakından ilgilenerek ilmî ve mânevî desteği ile her zaman yanımda olan değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Muammer Erbaş'a; bu çalışma konusunun seçilmesi ve çalışma içeriğinin şekillenmesinde fikirlerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Ömer Dumlu'ya; yazım aşamasında ilmî bakımdan önemli tavsiyelerde bulunan Öğr. Gör. Dr. Oğuzhan Şemseddin Yağmur'a ve her türlü destekte bulunan aileme şükranlarımı arz ederim.

Dr. Nurullah DENİZER